

WIKTORIA ANTONCZYK

WARSZAWA

ŻYCIORYS WŁASNORĘCZNIE SPISANY PRZEZ JÓZEFA KOZŁOWSKIEGO

Organista, kompozytor i organizator życia muzycznego, warszawianin Józef Kozłowski większość życia spędził w Rosji. Swoją twórczością i działalnością jeszcze za życia zdobył szerokie uznanie. Kozłowski jako pierwszy w historii Dyrekcji Teatrów Cesarskich piastował stanowisko dyrektora muzyki i zarządzał kilkusetosobowym zespołem artystów z całej Europy działających w Petersburgu. Jego dzieła były wykonywane przez najlepszych ówczesnie muzyków europejskich, zarówno w Wenecji Północy, jak i poza granicami Imperium Rosyjskiego. *Missa pro defunctis es-moll* (1798), nazywana najczęściej *Requiem*¹, została opublikowana w 1806 r. przez Breitkopfa i Härtla w Lipsku. Była wykonywana na ziemiach włoskich, niemieckich i polskich. Książę Ogiński w swoich *Listach o muzyce* podkreślał:

główne jednak dzieło, któremu zawdzięcza [Kozłowski] także szacunek artystów zagranicznych, to *Requiem*, które napisał w Petersburgu, na żądanie ostatniego króla Polski, Stanisława Poniatowskiego. Jest ono wszędzie znane, a artyści włoscy, którzy wykonywali je szereg razy w kaplicy dworu toskańskiego w obecności wielkiego księcia Ferdynanda, wyrażali się o nim z najwyższymi pochwałami².

Hasło o Kozłowskim zamieścił w swojej historyczno-biograficznej encyklopedii o życiu i twórczości sławnych muzyków Ernst Ludwig Gerber w 1813 r.³

W polskiej literaturze muzykologicznej o Józefie Kozłowskim pisze się jako o znakomitym pedagogu (pierwszym nauczycielu genialnego Michała Kleofasa Ogińskiego),

1 Wiktoria Antonczyk, „Requiem dla Stanisława Augusta – w 215. rocznicę wykonania”, *Kronika Zamkowa* [28] (2013) nr 1–2, s. 83–96.

2 Michał Kleofas Ogiński, *Listy o muzyce*, opr. Tadeusz Strumiłło, Kraków 1956, s. 126–127.

3 Ernst Ludwig Gerber, *Neues historisch-biographisches Lexikon der Tonkuenstler, welches Nachrichten von dem Leben und den Werken musikalischer Schriftsteller, berühmter Komponisten, Saenger, Meister auf Instrumenten, kunstvoller Dilettanten, Musikverleger, auch Orgel- und Instrumentenmacher, aelterer und neuerer Zeit, aus allen Nationen enthaelt*, t. 3, Leipzig 1813, s. 97–98. Zob. też: François-Joseph Fétis, *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*, t. 5, Paris 1867, s. 90.

twórcy polonezów, *Missa pro defunctis* oraz jako o renegacie⁴. Na to określenie warto zwrócić szczególną uwagę. Kozłowski po przeniesieniu się do Petersburga nie wypierał się swojego polskiego pochodzenia, zaś służbę w wojsku rosyjskim rozpoczął, kiedy Rzeczpospolita i Imperium Rosyjskie nie znajdowały się w stanie konfliktu zbrojnego. Jak wynika ze stanu służby Kozłowskiego, został przeniesiony w stopniu podporucznika wojska polskiego do armii carskiej nie na własne życzenie, lecz za sprawą „rozkazu najwyższego”, czyli wychodzącego bezpośrednio od carycy Katarzyny II⁵. Następnie brał udział w wojnie rosyjsko-tureckiej toczony w l. 1787–92. Przebywając od 1786 r. na terenie Rosji, nie wyrzekł się swojego polskiego, szlacheckiego pochodzenia. Utrzymywał otwarte kontakty z Polonią petersburską. Prawdopodobnie brał udział w wieczorach muzycznych urządzanych w petersburskich rezydencjach Stanisława Augusta Poniatowskiego⁶. Wiele wskazuje na to, że to król, przeczuwając swoją rychłą śmierć, zamówił u Kozłowskiego *Requiem*. W *Dzienniku* wspomina o Józefie Kozłowskim Helena Szymanowska-Malewska⁷, co wskazuje na znajomość maestra z Marią Wołowską-Szymanowską. Zachował do końca życia przyjacielskie relacje z Michałem Kleofasem Ogińskim. Dokonał redakcji jego polonezów, które ukazały się w Petersburgu w 1802 roku. W jego majątku Zalesie na terytorium Wielkiego Księstwa Litewskiego spędził kompozytor kilka lat po odejściu na emeryturę.

Jednym z ważniejszych uprawianych przez Józefa Kozłowskiego gatunków był polonez. Jego miniatury fortepianowe odzwierciedlały zachodzące w polonezie stopniowe zatracenie funkcji użytkowej i przekształcenie się w taniec stylizowany. Dokonując przekształceń innego rodzaju, kompozytor stworzył nowy, niespotykany w zachodnioeuropejskiej tradycji chóralny wariant poloneza. Najbardziej znanym przykładem tego typu muzyki panegirycznej jest polonez do słów poety i sekretarza Katarzyny II Gawriiła Dierżawina *Гром победы раздаётся* [Niech rozbrzmiewa grom zwycięstwa], który do 1816 r. był uważany za nieoficjalny hymn Imperium Rosyjskiego.

Rosyjscy muzykolodzy poświęcili Józefowi Kozłowskiemu kilka wnikliwych rozpraw oraz jedną monografię⁸. Tym niemniej w obecnym stanie wiedzy o życiu i twórczości muzyka są nadal białe plamy, szczególnie zauważalne w początkowym okresie jego kariery muzycznej.

4 Na ten temat zob.: Paweł Strzelecki, „Przeszłość w twórczości kompozytorów polskich pierwszej połowy XIX wieku”, w: *Topos narodowy w muzyce polskiej pierwszej połowy XIX wieku*, red. Wojciech Nowik, t. I, Warszawa 2006, s. III.

5 О представлении к знакам отличия, 1830, Российский Государственный Исторический Архив, Ф. 497, оп. 1, nr 4369, k. 19–20.

6 Alina Żórawska-Witkowska, „Związki Stanisława Augusta z muzyką w ostatnich latach jego życia”, *Muzyka* 29 (1984) nr 3, s. 25–50.

7 Helena Szymanowska-Malewska, *Dziennik: (1827–1857)*, opr. z autografu, wstęp, przypisy, noty Zbigniew Sudolski, Warszawa 1999, s. 49, 52.

8 Alla Sokolova, *Kompozitor Osip Antonovič Kozlowski: žizn' i tvorčestvo*, Moskva 1997.

W niniejszym komunikacie chciałabym zwrócić uwagę na pierwszą datę w biografii Józefa Kozłowskiego, a mianowicie na datę urodzin. Jak się okazuje, już ona budzi wątpliwości. W fundamentalnych encyklopediach muzycznych, tak rosyjskich⁹, jak również polskich, angielskich i niemieckich, figuruje obecnie rok 1757, bez wskazania konkretnego dnia¹⁰. Po raz pierwszy ta data pojawiła się nie we wspomnianej już encyklopedii Gerbera, lecz w piątym tomie *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique* François-Josepha Fétisa, wydanym w 1839 roku. Igor Belza, który przeanalizował rękopisy Michała Kleofasa Ogińskiego, przechowywane w Centralnym Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie (Центральный государственный архив древних актов, dziś Российский государственный архив древних актов), udowodnił, że książę prowadził korespondencję z Wojciechem Albertem Sowińskim. Napisał i przesłał mu do Paryża esej biograficzny o Kozłowskim¹¹, zatytułowany *Biographie de Joseph Kozłowski*. Esaj ten stał się podstawą dla haseł o Kozłowskim w zachodnioeuropejskiej leksykografii XIX w., w tym dla słownika Fétisa.

Tak Sowiński, jak i Fétis podali za Ogińskim, że Kozłowski miał osiemnaście lat, gdy został „wezwany przez ks. Andrzeja Ogińskiego na nauczyciela muzyki dla syna jego”¹². Natomiast we własnym życiorysie *Ma biographie depuis mon enfance jusqu'en 1788, époque ou commencent mes Mémoires*, którego rękopis również jest przechowywany w Moskwie¹³, Michał Kleofas podawał, że miał nie więcej, niż osiem lat, gdy do Trok przyjechał młody szesnastoletni Józef Kozłowski w celu nauczania gry na fortepianie Józefy Ogińskiej, starszej siostry księcia. Ta rozbieżność informacji daje powód do stwierdzenia, że Ogiński dokładnie nie pamiętał czasu, gdy rozpoczęły się zajęcia z Kozłowskim. Nie mógł więc prawidłowo wyliczyć, w którym roku urodził się jego nauczyciel.

Sam Józef Kozłowski, który własnoręcznie napisał swój życiorys, podawał, że urodził się w 1759 r., czyli dwa lata po wpisanej do encyklopedii dacie. Wskazał ponadto dokładnie dzień urodzenia – 10 września. Ten ciekawy dokument, prezentujący po-

9 A.M. Galkina, „Kozłovskij Osip Antonovič”, w: *Muzykal'naà enciklopedià*, red. Ūrij Keldyš, t. 2, Moskwa 1974, s. 862; Natalià Ogarkova, „Kozłovskij Osip Antonovič”, w: *Muzykal'nyj Peterburg: enciklopedičeckij slovar'*, red. Alla Porfir'eva, t. 1, XVIII vek, ks. 2, Peterburg 2000, s. 65–74.

10 Zofia Lissa, „Kozłowski Józef”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, red. nac. Emanuel Rostworowski, t. 15, Wrocław [etc.] 1970, s. 9–10; Andrzej Spóz, „Kozłowski Józef”, w: *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, red. Elżbieta Dziębowska, t. 5, Kraków 1997, s. 183–184; Alina Żórawska-Witkowska, „Kozłowski, Kozłowski, Józef, Osip, Iosif”, w: *Die Musik Geschichte und Gegenwart. Personenteil 10*, red. Ludwig Finscher, Kassel–Stuttgart–Weimar 2003, s. 595; Nigel Yandell, „Kozłowski Józef”, w: *The New Grove Dictionary of music and musicians*, red. Stanley Sadie, t. 13, London 2001, s. 854–855.

11 Igor Belza, *Istorià pol'skoj muzykal'noj kul'tury*, t. 1, Moskwa 1954, s. 292.

12 Wojciech Albert Sowiński, *Słownik muzyków polskich dawnych i nowoczesnych kompozytorów, wirtuozów, śpiewaków, instrumentistów, lutnistów, organmistrzów, poetów lirycznych i miłośników sztuki muzycznej, zawierający krótki rys historii muzyki w Polsce, opisanie obrazów cudownych i dawnych instrumentów, z muzyką i portretem autora*, Paryż 1874, s. 202.

13 Michał Kleofas Ogiński, *Ma biographie depuis mon enfance jusqu'en 1788, époque ou commencent mes Mémoires*, Центральный Государственный Архив Древних Актов, Госархив, разр. XII, nr 310.

czynione przez muzyka podsumowanie własnych kolei losu, prawdopodobnie nie był dotychczas publikowany. Chciałabym opisać tutaj to ważne źródło oraz zamieścić tłumaczenie jego treści. Byłaby to pierwsza publikacja życiorysu Józefa Kozłowskiego w Polsce.

Życiorys był spisany przez Kozłowskiego w 1829 r., na dwa lata przed śmiercią, w związku z ubieganiem się o Odznakę Nienagannej Służby¹⁴. Został napisany czarnym atramentem w języku rosyjskim z wieloma błędami ortograficznymi i zajmuje niecałą jedną stronę.

Przytaczam transkrypcję tekstu rosyjskiego z zachowaniem oryginalnej ortografii i interpunkcji:

Статский Советник Осипъ Антоновъ сынъ Козловскій_ Урождень из Дворянъ Полскихъ: Которой родился въ Варшаве, въ году 1759. Сентябра 10. дня_

Вступилъ в службу Россійской Имперыи; изъ Полскихъ войскъ, изъ Подпоручика, въ Прапорщики въ Кинбурской Драгунской Полкъ Прапорщикомъ_ Который продолжалъ въ службе Россый отъ 1786: года 24. Сентябра. Разными чинами, и местами до года 1809. [poprawione, powinno być 1819] Мая 6, где получылъ Ударъ Паралича в Казеннымъ Театре, и опосля подалъ о Увольненію отъ службы; и получилъ в 1819 году 27. дня в Июле Грузине Графа Аракчеева, Указъ подписанной Его Величествомъ Императоромъ Россійскимъ Александромъ Павловичемъ. Чтобъ вовсе Уволнить, и за 31. летнюю службу Пенсыонъ назначить по 4000 тысячии рублей въ годъ – изъ Государственного Казначейства; и единовременно 3000 Рублей ассыгнацейныхъ, по Именномъ Указу_

Теперь Мне окончилось летъ 70; 18. Сентябра: 1829 Года_

Tłumaczenie życiorysu na język polski brzmi następująco:

Radca Stanu Józef syn Antoniego Kozłowski. Pochodzący ze szlachty polskiej, urodził się w Warszawie 10 września 1759 roku.

Będąc porucznikiem wojska polskiego, wstąpił do wojska Imperium Rosyjskiego jako chorąży Kinburnskiego Pułku Dragonów. Którą to służbę kontynuowałem od 24 września 1786 roku w różnych stopniach i w różnych miejscach do 6 maja 1819 roku, gdy doznałem paralizu działając w Teatrach Państwowych, i następnie złożyłem podanie o zwolnienie ze służby; i otrzymałem 27 lipca 1819 roku od Gruzina Hrabiego Arakczejewa dekret, podpisany przez Jego Mość Cesarza Rosyjskiego Aleksandra Pawłowicza. Żeby mnie zwolnić i za 31-letnią służbę wyznaczyć ze Skarbu Państwa emeryturę po 4000 rubli na rok; i jednocześnie 3000 rubli asygnacjami zgodnie z rozkazem imiennym.

Obecnie ukończyłem lat 70; 18 września 1829 roku.

14 О представлении к знакам отличия, 1830, op. cit., k. 26.

Статский Советник Сын Дмитревский Козловский. Урожденъ
 въ Лвовѣ 10. Октября. Которой годъ въ Варшавѣ, въ 1759.
 Октября 10. Дня —
 вступилъ въ службу Россійской Имперіи въ Пешскихъ войскъ,
 въ подпоручика, въ Прапорщическіе въ Кинигурскій Драгунскій
 полкъ Прапорщическіе — Которыи Провожданъ въ Курды
 Россій отъ 1782. года 24. сентября. Возвѣщенъ званіи, и чинами
 до года 1809. Мая 6. годъ Полковникъ Графъ Павлица въ Ка-
 нцелярскіи Меморіи, и Описи поданъ о Увольненіи отъ
 службы; и получилъ въ 1819 году 27. дня Офицеръ Сувидскій
 Графа Аракчеева, Указъ подписанной Его Величества
 Императоромъ Россійскимъ Александромъ и
 Павломъ Цесаремъ. Сто въ все Увольненъ, и въ 34. летъ
 службѣ Пенсволь Назначенъ по 4000 рублевъ
 въ годъ — и въ Государствѣ казенъ Назначенъ ста
 и Сорокъ братнѣмъ 3000 рублевъ въ Монашескѣ,
 по Императорскѣ Указу —
 III Сперъ Мертъ Ставилосъ летъ 79. 18. сентября;
 1829 года —

© Федеральное казённое учреждение „Российский государственный исторический архив" (РГИА), Санкт-Петербург 2017. О представлении к знакам отличия, 1830, Российский Государственный Исторический Архив, Ф. 497, оп. 1, nr 4369, k. 26.

Należy zwrócić uwagę na to, że 1759 r. jako rok urodzin znajduje potwierdzenie w ostatnim zdaniu, gdzie Józef Kozłowski podkreśla, że w 1829 r. ukończył siedemdziesiąt lat. Żeby zweryfikować datę urodzenia należałoby przede wszystkim mieć dostęp do dokumentów o zgonie Kozłowskiego, które być może zachowały się w archiwach petersburskich, oraz do wszystkich nekrologów z prasy rosyjskiej. W dostępnych w Polsce dwóch źródłach prasowych¹⁵ nekrologi zaczynają się niestety od

15 „Некрология”, Русский Инвалид 19 (1831) nr 6 z 17 III, s. 255 (przedruk z: „Известие”, Санктпетербургский Вестник 2 (1831) nr 21, s. 175); „Внутренния известия”, Северная Пчела 7 (1831) nr 51 z 7 III, s. 1 (przedruk w: „Некрология”, Санктпетербургские Ведомости 104 (1831) nr 57 z 8 III).

ogólnikowego określenia: zmarł w podeszłym wieku. W obszernej pracy poświęconej historycznym cmentarzom petersburskim podano, że Józef Kozłowski został pochowany na Smoleńskim Cmentarzu Luterańskim (grzebano na nim obcokrajowców, w tym katolików), lecz nagrobek nie przetrwał do naszych czasów¹⁶.

JÓZEF KOZŁOWSKI'S AUTOBIOGRAPHY IN HIS OWN HANDWRITING

The announcement is devoted to a life-sketch, written by composer, organist and music activist from Warsaw, Józef Kozłowski, who was the first director of music in the Direction of Imperial Theatres in Petersburg. The document is a very important source in which the musician gives his exact date of birth: 10 September, 1759. This is two years later than the year 1757, universally accepted in current music lexicography.

The author is the first Polish scholar to describe Józef Kozłowski's autograph, translate it into Polish and publish its source.

Translated by Paweł Gruchała

Słowa kluczowe/keywords: polonika muzyczne/musical polonica, Petersburg/St. Petersburg, Józef Kozłowski

Wiktoria Antonczyk – absolwentka studiów doktoranckich Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego, stypendystka Rządu RP, redaktor Polskiego Centrum Informacji Muzycznej POLMIC. W kręgu jej zainteresowań badawczych znajdują się polsko-rosyjskie związki kulturalne i polonika muzyczne w archiwach Rosji. Tematem dysertacji doktorskiej jest działalność polskich muzyków w Petersburgu w XIX wieku. Temat ten został przedstawiony na rozmaitych konferencjach międzynarodowych (m.in. 19th Congress of the International Musicological Society, III Kongres „Rosja i Polska: pamięć imperiów/ imperia pamięci”).

Nowy tom „Monumenta Musicae in Polonia”

Józef Elsner, Msze op. 26, 35, 42, 62, 75 / Masses Opp. 26, 35, 42, 62, 75
wydała / edited by *Jadwiga Jasińska*

www.ispan.pl
isnydanmictwo@ispan.pl

¹⁶ Gennadij Pirożkov, Nikolaj Gromov, „Smolenskoe lüteranskoe kladbiše”, w: *Istoričeskie kladbiša Sankt-Peterburga*, red. Ūrij Pirútko, Aleksandr Kobak, Moskwa–Peterburg 2011, s. 359–387.